



Wartość godziwa jako metoda wyceny w rachunkowości islamskiej banków

ANNA CIECHOLEWSKA *, MARTA SIKORSKA **

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie możliwości zastosowania wartości godziwej w sprawozdaniach finansowych sporządzanych zgodnie ze standardami The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Jako hipotezę badawczą przyjęto, że w wyniku istotnego wpływu uwarunkowań kulturowych rachunkowości islamskiej stopień zastosowania w niej koncepcji wartości godziwej jest niewielki. Dla osiągnięcia celu pracy i weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano metody studiów literatury przedmiotu i aktów prawnych, w tym AAOIFI oraz indukcji. Ponadto, przeprowadzono badanie sprawozdań finansowych wybranych banków prowadzących działalność zgodnie z prawem szariatu z siedzibami w Wielkiej Brytanii oraz Arabii Saudyjskiej – za lata 2015–2017. Przeprowadzona analiza sprawozdań finansowych banków islamskich, wraz z przeglądem literatury dotyczącej uwarunkowań kulturowych oraz rachunkowości islamskiej, pozwala na sformułowanie wniosków: założenia prawa szariatu znacznie ograniczają stopień zastosowania koncepcji wyceny w wartości godziwej; specyfika środowiska społeczno-kulturowego krajów muzułmańskich wpływa na cele stawiane rachunkowości oraz sposoby ich realizacji poprzez systemy pomiaru; koncepcja wyceny w wartości godziwej stanowi przedmiot dyskusji w środowisku związanym z rachunkowością islamską, jednakże fakt zdeterminowania jej zasad przez prawo szariatu wpływa na jeszcze większą złożoność problemu.

Słowa kluczowe: wartość godziwa, wycena, rachunkowość islamska, standardy rachunkowości.

Abstract

Fair value as a method of valuation in Islamic accounting of banks

The main aim of this article is to verify the applicability of fair value in financial statements prepared in accordance with the standards of The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). The research hypothesis is that as a result of the significant influence of cultural conditions of Islamic accounting, the degree of application of the fair value concept is small. In order to achieve the objectives of the study and verify the research hypothesis, methods of studying the subject literature and legal acts, including AAOIFI and inductive reasoning were used. Furthermore, a study was conducted of financial statements published by selected Sharia compliant banks, with headquarters in Great Britain And Saudi Arabia - published for the period from 2015 to 2017. The analysis of financial

* Mgr Anna Ciecholewska, doktorantka, Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości, ciecholewska_anna@wp.pl, ORCID: 0000-0003-0470-4083.

** Mgr Marta Sikorska, asystent, Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości, sikorska.marta.mag@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8598-4077.



statements of Islamic banks along with the review of the literature on cultural conditions and Islamic accounting allows us to formulate conclusion that the assumptions of Sharia law significantly limit the application of the fair value concept. The specific nature of the socio-cultural environment of Muslim countries influences the objectives of accounting and the methods of their implementation through measurement systems. The concept of fair value measurement is the subject of discussion in the environment related to Islamic accounting. The fact that accounting principles are determined by Sharia law makes the problem even more complex.

Keywords: fair value, measurement, Islamic accounting, accounting standards.

Wprowadzenie

Pomiar wartości w rachunkowości ma charakter wieloaspektowy. Nie ma uniwersalnej koncepcji pomiaru, która pozwalałaby na ustalenie jedynej, właściwej wartości. Ponadto, wycena wiąże się często z subiektywnym podejściem. W świetle poglądu o niedoskonałości tradycyjnej wyceny opierającej się na koszcie historycznym, odbiegającej często od wartości rynkowej – pojawia się pojęcie wartości godziwej. Kategoria ta ma umożliwić ustalenie aktualnej wartości aktywów i pasywów oraz poprawić jakość danych ujmowanych w sprawozdaniach finansowych, na których podstawie ich odbiorcy podejmują decyzje.

Koncepcja wyceny w wartości godziwej uznawana jest za pewnego rodzaju rewolucję w rachunkowości, przez co wzbudza powszechne dyskusje w środowisku (Mazur, 2011, s. 57). Z uwagi na fakt, iż w założeniu stanowi ona aktualną i rzeczywistą wartość, przez zwolenników określana jest jako odpowiednia i użyteczna. Z pozoru może wydawać się najwłaściwsza i prosta, jednakże w praktyce okazuje się niejednorodna, skomplikowana, wymagająca szacunków i przewidywań (Poniatowska, 2012, s. 243). W związku z powyższym wycena w wartości godziwej pociąga za sobą wiele zastrzeżeń (Jajairam, 2013, s. 1). Z jednej strony, wycena w wartości godziwej uwzględnienia potrzeby inwestorów, będących głównymi odbiorcami sprawozdań finansowych, odzwierciedla bieżące warunki rynkowe oraz redukuje różnice między księgową a rynkową wartością przedsiębiorstwa (FASB, 2006, s. 8). Jednakże z drugiej strony, w odniesieniu do metod ustalania wartości godziwej, jej zastosowanie wiąże się z zastrzeżeniami, co do porównywalności i wiarygodności informacji ustalonych poprzez szacowanie wartości godziwych oraz z brakiem pewności w zakresie rzeczywistej realizacji transakcji w przyszłości (Casualty Actuarial Society, 2002, s. 9).

We współczesnej rachunkowości niezwykle istotna stała się harmonizacja przepisów, dążąca do zmniejszania różnic między systemami rachunkowości poszczególnych krajów i tym samym podnoszenia porównywalności danych sprawozdawczych na całym świecie. Proces ten ma swoje źródło w globalizacji gospodarki i zapotrzebowaniu inwestorów na informacje prezentowane w sprawozdaniach finansowych, które stanowią podstawę podejmowania przez nich decyzji inwestycyjnych. Normy obowiązujące w danym kraju, jak również uwarunkowania kulturowe, w tym religia, stanowią jednak

niezwykle istotny czynnik, który wpływa na całe środowisko gospodarcze, także na sferę rachunkowości, uniemożliwiając jednocześnie pełną jej harmonizację (Adamek, 2012a). W sposób szczególny uwidacznia się to w rachunkowości islamskiej. AAOIFI wydaje standardy rachunkowości Sharia Standards for Islamic Financial Institutions, mające na celu wypełnienie luki pomiędzy Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) a systemem rachunkowości stosowanym przez islamskie podmioty gospodarcze, w tym instytucje finansowe. Wycena aktywów i zobowiązań w rachunkowości islamskiej różni się od formuł właściwych dla rachunkowości zgodnej z MSSF, co wynika z faktu, iż jest ona ściśle zależna od prawa szariatu¹. W związku z powyższym zbadanie skali zastosowania wartości godziwej w rachunkowości islamskiej, a co za tym idzie wpływu, jaki religia ta wywiera na kształt systemu pomiaru oraz funkcjonowanie rachunkowości wydaje się być niezwykle aktualnym i istotnym zagadnieniem, i będzie stanowiła przedmiot rozważań w niniejszym opracowaniu.

Celem głównym niniejszego artykułu jest zbadanie możliwości zastosowania wartości godziwej w sprawozdaniach finansowych sporządzanych zgodnie ze standardami The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Cel poboczny stanowi charakterystyka wybranych zagadnień rachunkowości islamskiej w kontekście jej uwarunkowań kulturowych oraz analiza, w jaki sposób traktuje się w niej koncepcję wartości godziwej. Hipoteza badawcza stanowi, iż w wyniku istotnego wpływu uwarunkowań kulturowych rachunkowości islamskiej, stopień zastosowania w niej koncepcji wartości godziwej jest niewielki. Dla osiągnięcia celów artykułu i weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano metody studiów literatury przedmiotu i aktów prawnych oraz przeprowadzono badanie sprawozdań finansowych wybranych banków prowadzących działalność zgodnie z prawem szariatu z siedzibami w Wielkiej Brytanii oraz Arabii Saudyjskiej – za lata 2015–2017. Niniejsze opracowanie w zamierzeniu autorek ma przyczynić się do zrozumienia islamskiej perspektywy pomiaru, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji wartości godziwej, mającej rosnące znaczenie we współczesnej rachunkowości oraz stanowi wkład w badania nad zastosowaniem wartości godziwej przez islamskie instytucje finansowe. Dokonano w nim transferu wiedzy na temat wybranych zagadnień rachunkowości islamskiej oraz poruszono problematykę związaną z wpływem religijnych aspektów kulturowych na kształt jej systemu pomiaru.

Wśród dotychczasowych badań na temat zastosowania wartości godziwej w rachunkowości islamskiej warto wymienić publikację S. Askrya (2006), który zajmował się teorią wartości księgowej z perspektywy religijnej. Wskazał on, iż religia wpływa na wartości księgowe, a islam jest jedną z religii wywierających największy wpływ na życie gospodarcze. Stwierdził również, iż pomiar w rachunkowości islamskiej różni się od modelu zachodniego. Wpływ religii islamu na sferę rachunkowości w zakresie pomiaru oraz ujawnień w sprawozdaniach finansowych badali również N. Baydoun

¹ Szariat – normy i przepisy prawa w islamie, hasło [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2005, s. 374.

i R. Willett (2000), którzy przekonywali, iż islamskie sprawozdania finansowe powinny zawierać dodatkowe informacje związane ze specyfiką islamską, a raportowanie powinno być zgodne z filozofią i zasadami islamu, a jako podstawę wskazali sferę etyczną. T. Aljedaibi (2014) napisał pracę na temat zależności między wartością godziwą a finansami islamskimi, zarówno od strony teoretycznej, jak i empirycznej, badając sprawozdania finansowe banków z Arabii Saudyjskiej. Wskazał, iż stosowanie wyceny według wartości godziwej nie stoi w sprzeczności z zasadami islamu, jednakże istnieją sytuacje, kiedy jej zastosowanie nie jest właściwe. Zgodnie z badaniami Aljedai-biego w 2012 roku 10% aktywów banków saudyjskich zostało wycenionych przy użyciu wartości godziwej, co uznano za niski poziom.

1. Charakterystyka rachunkowości islamskiej

Rachunkowość jest nieodłącznie związana z kulturą, w jakiej funkcjonuje, także z religią. Przykładem potwierdzającym tę tezę jest rachunkowość islamska. Islam jako monoteistyczna religia, która pojawiła się w pierwszych dziesięcioleciach VII wieku na Półwyspie Arabskim, opiera się na wierze i podporządkowaniu się woli jedynego boga – Allaha. Grzechem dla muzułmanina jest nadmierne przywiązanie do dóbr materialnych, co wyznacza w pewien sposób ramy aktywności człowieka. W islamie, w zakresie działalności gospodarczej obowiązuje szereg zasad (Adamek, 2012b):

- 1) wielopłaszczyznowej własności, która stanowi, że wszystko jest w posiadaniu Allaha, a ludzie są tylko powiernikami jego majątku, którzy dysponują nim w sposób odpowiedzialny i sprzyjający interesowi społecznemu;
- 2) wolności gospodarczej, realizowanej w określonych granicach swobody, którymi to granicami są wyznawane wartości pozostające w zgodzie z religią islamu;
- 3) sprawiedliwości społecznej, która wyraża się w zakazie naliczania i pobierania odsetek oraz płaceniu podatku zakat², jako narzędzia dystrybucji bogactwa, w celu zabezpieczenia interesów biedniejszej części muzułmanów.

W rachunkowości islamskiej bardzo ważna jest także koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu. Do celów rachunkowości islamskiej, opierającej się na tej właśnie idei, należy zaliczyć (Hameed, 2000, s. 105):

- 1) kalkulację zakat w sposób jak najbardziej sprawiedliwy;
- 2) brak negatywnego wpływu na środowisko naturalne;
- 3) dobre traktowanie pracowników;
- 4) realizację norm moralno-etycznych charakterystycznych dla religii islamu;
- 5) eksponowanie działalności charytatywnej jednostki.

² Zakat – w islamie jałmużna, jeden z pięciu obowiązków (filarów wiary). Obowiązkowy rodzaj podatku na rzecz gminy muzułmańskiej, który dotyczy każdego dorosłego wyznawcy islamu posiadającego jakiś majątek lub określony dochód roczny. W rezultacie wielowiekowych dyskusji prawników powstał skomplikowany system obliczania, zbierania i rozdania zakat. W wielu krajach muzułmańskich przekształcił się z czasem w podatek państwowy, hasło [w:] *Wielka encyklopedia...*, s. 201.

Nadrzędnym celem generowanych przez rachunkowość islamską informacji jest ocena, czy i w jakim stopniu jednostka stosuje się do zasad wywodzących się z szariatu. Kształt rachunkowości islamskiej jest także determinowany poprzez odbiorców informacji. Zalicza się do nich (Adamek, 2012b, s. 50):

- 1) państwo;
- 2) inwestorów;
- 3) pracowników;
- 4) udziałowców;
- 5) Allaha.

Intrygujące jest zaliczenie Allaha do grona odbiorców sprawozdań finansowych. Tymczasem Koran zawiera instrukcje, które dotyczą sposobu rejestracji procesów gospodarczych oraz dyktuje normy etyczno-moralne, które są podporządkowane jego osądowi, jako dobre i złe czyny zapisane w rejestrach. Rachunkowość islamska jest nierozłączna z koncepcją islamskiej odpowiedzialności, a ta z kolei stanowi o poddaniu się woli Allaha we wszystkich dziedzinach życia, zatem również w rachunkowości. Ma wymiar religijny i w szczególny sposób akcentuje odpowiedzialność wobec Allaha. (Adamek 2012b, s. 51–54, Hameed, 2000, s. 1). Ważne jest, aby konstrukcja sprawozdań finansowych jak najlepiej zaspokajała potrzeby wszystkich odbiorców. Dla rządu, społeczeństwa, ale również Allaha, rachunkowość powinna umożliwiać sprawiedliwą kalkulację podatku zakaat. Inwestorzy, udziałowcy i pracownicy koncentrują się na wpływie podmiotu na środowisko naturalne, realizacji działań charytatywnych oraz odpowiednim traktowaniu swoich podwładnych (Jaworska, 2011). Na uwagę zasługuje również fakt, że rząd ma dostęp do wszelkich informacji, których potrzebuje. Dostęp pozostałych odbiorców do informacji jest już ograniczony do tych zawartych w raportach finansowych (Conceptual Framework, 2010).

Specyfiką rachunkowości wywodzącej się z kultury islamu jest fakt, że Hadisy³ zebrane i opracowane przez Sahih Al-Bukhari zawierają instrukcje, w jaki sposób należy dokonywać rejestracji niektórych procesów gospodarczych oraz jakie zachowania są nakazane, jakie chwalone, a jakie zabronione. Do przykładów można zaliczyć słowa (Hadisy Sahih Al-Bukhari):

1. „Wspólnicy dzielący majątek (trzody) muszą płacić od niego w równej mierze zakaat” (*Księga o spółkach*).
2. „Mężczyzna umarł i przepytywano go. I rzekł: Handlowałem udzielając bogatemu zwłoki w spłacie długu, a ubogiemu dług zmniejszając. I dostał łaski darowania kar za grzechy” (*Księga o pożyczkach, ich spłacie, zamrożeniu mienia i jego utracie*).
3. „Zwlekanie ze spłatą długu przez bogatego jest niesprawiedliwością” (*Księga o pożyczkach, ich spłacie, zamrożeniu mienia i jego utracie*).

³ Hadisy – przekazy związane z działalnością Mahometa i jego towarzyszy; zbiór przekazów dotyczących islamu, będący dla muzułmanów drugim obok Koranu ważnym źródłem wiedzy religijno-prawnej, hasło [w:] *Słownik wyrazów obcych*, Wyd. Europa, Wrocław 2004, s. 283.

Biorąc pod uwagę powyższe, można stwierdzić, iż rachunkowość krajów islamu, poprzez jej silny związek z religią i odpowiedzialność wobec Allaha różni się w swej istocie od klasycznej rachunkowości. Ta odmiennność spowodowała powstanie organizacji Accounting and Auditing Organization of Islamic Financial Institutions (AAOIFI), która tworzy standardy rachunkowości oraz rewizji finansowej. Jej celem jest upowszechnianie idei rachunkowości islamskiej poprzez szkolenia i publikacje z tej dziedziny.

Założenia koncepcyjne AAOIFI stwierdzają, że informacje generowane przez sprawozdania finansowe powinny posiadać następujące cechy (Conceptual Framework, 2010):

- wysoką jakość;
- istotność;
- zrozumiałość;
- niezawodność;
- porównywalność;
- ostrożność.

Warto także podkreślić, iż zgodnie z wytycznymi AAOIFI raporty finansowe powinny zawierać informacje, które dotyczą (Conceptual Framework, 2010):

- a) zgodności prowadzonej działalności z zasadami szariatu;
- b) efektów dokonanych transakcji, czyli zasobów gospodarczych i związanych z nimi zobowiązań;
- c) zobowiązań z tytułu podatku zakat;
- d) wypełniania przed podmiot idei społecznej odpowiedzialności biznesu oraz obowiązków powierniczych.

Specyfikę rachunkowości islamskiej wyznaczają również stosowane metody wyceny.

2. Wartość godziwa w rachunkowości islamskiej

Koncepcje wyceny w rachunkowości islamskiej są nierozłącznie związane z wartościami promowanymi przez tę religię. Nadrzędnym celem informacji generowanych przez rachunkowość islamską jest ocena, czy jednostka stosuje się do zasad wywodzących się z szariatu. Jednym z pięciu filarów wiary islamskiej jest podatek zakat. Zakat (w pierwotnym znaczeniu: oczyszczenie, błogosławieństwo, dobro) to danina obowiązkowa dla każdego muzułmanina, wnoszona od posiadanych dóbr materialnych, traktowana jako wypełnienie obowiązku religijnego wobec Allaha. Koran w swej treści wielokrotnie odwołuje się do kwestii związanych z zakatem, wskazując w ten sposób jego ogromne znaczenie, zarówno w procesie tworzenia, rozwoju, jak i bieżącego funkcjonowania rachunkowości islamskiej. (Adamek, 2012b, s. 47–48). Ważne jest także, że cały aparat pomiaru powinien przyczyniać się do poprawnej kalkulacji zakat. Wynika to z faktu, że danina ta pełni funkcję instrumentu służącego państwu w wykonywaniu jego zadań, w tym również do transferu środków od bogatych do biednych obywateli. Jest też mechanizmem fiskalnym umożliwiającym wypełnianie zadań systemu finansów

publicznych, takich jak edukacja czy opieka zdrowotna. Pobierając i dystrybuując zakat państwo realizuje zasadę sprawiedliwości społecznej. (Adamek, 2012b, s. 47–48; Czerny, 2016, s. 109–124). W związku z tym uchylanie się od płacenia bądź celowe zaniżanie jego wartości są zubożeniem całego społeczeństwa, co jest uznawane za grzech (Rahman, 2007). W zakresie obliczania podatku zakat⁴, stanowiącego fundament muzułmańskiego systemu ekonomicznego – wielu badaczy wskazuje, iż w procesie wyceny nieodpowiedni jest koszt historyczny, ponieważ zniekształca on wartość aktywów, stanowiących podstawę do naliczania tego podatku (Askary, 2006). Pojawia się zatem pytanie, jaka metoda wyceny pozostawałaby w zgodzie z istotą rachunkowości islamskiej?

W standardach wydawanych przez AAOIFI zdefiniowana została metoda wyceny w wartości godziwej. Czy jest ona jednak uniwersalna dla wszystkich składników sprawozdań? Zgodnie z zasadami wyceny przyjętymi przez AAOIFI, wartość godziwa to „kwota odzwierciedlająca szacunkową wartość środków pieniężnych bądź ich ekwiwalentu, która może być otrzymana za sprzedane aktywa, bądź zapłacona za wymagane zobowiązania w transakcji pomiędzy dwoma zainteresowanymi stronami w danym czasie.” (Conceptual Framework, 2010). Wartość godziwa odnosi się do ceny, którą islamskie podmioty zapłaciłyby za dany składnik aktywów na warunkach transakcji rynkowej. W przypadku, gdy wycena rynkowa danego składnika nie jest możliwa, wycena odbywa się na podstawie wartości godziwej podobnego składnika na warunkach transakcji pomiędzy dwiema niepowiązanymi stronami. Definicja wartości godziwej sformułowana przez AAOIFI jest zatem bardzo zbliżona do definicji wynikającej z MSSF 13, w którym określono ją jako „cenę, którą otrzymano by za sprzedaż składnika aktywów lub zapłacono by za przeniesienie zobowiązania w transakcji przeprowadzonej na zwykłych warunkach między uczestnikami rynku na dzień wyceny”.

Co istotne, wartość godziwa jako metoda wyceny może być stosowana tylko wówczas, gdy informacje w ten sposób uzyskane są wiarygodne i użyteczne przy podejmowaniu decyzji, jak również możliwe do zweryfikowania przy odpowiednim stopniu dokładności. Dla zapewnienia wiarygodności wyceny, konieczne jest, aby islamskie instytucje finansowe wzięły pod uwagę poniższe zasady (Conceptual Framework, 2010):

- a) uwzględnienie wszystkich dostępnych zewnętrznych danych (takich jak ceny rynkowe);
- b) sięgnięcie po wszystkie niezbędne informacje, zarówno pozytywne jak i negatywne;
- c) wykorzystanie logicznych i odpowiednich metody wyceny;
- d) stosowanie metod w sposób ciągły;
- e) w odpowiednim zakresie, korzystanie z wycen ekspertów;
- f) zachowanie neutralności i obiektywizmu przy wyborze metody wyceny.

⁴ Więcej na temat metod obliczania podatku w dalszej części artykułu.

Zastosowanie wartości godziwej w procesie wyceny składników sprawozdań finansowych w rachunkowości islamskiej napotyka na przeszkody związane z jej ścisłą zależnością od prawa szariatu. Zaliczyć do nich możemy środki realizacji idei sprawiedliwości społecznej, czyli z góry określony sposób, w jaki należy liczyć podatek zakat oraz zakaz naliczania i pobierania odsetek, czyli riba.

Zakat to podatek od nadwyżki indywidualnego majątku, który stanowi nie tylko daninę państwową, rozprowadzaną wśród najuboższych, ale przede wszystkim obowiązek wobec Allaha, wynikający z Koranu. Zakat jest wymagany od produktów rolnych, złota, srebra i pieniędzy, aktywów handlowych oraz żywego inwentarza. Zakat oblicza indywidualnie każdy muzułmanin w wysokości 2,5% wartości swoich dóbr, z wyłączeniem tych służących zaspokojeniu podstawowych potrzeb człowieka, między innymi żywności, samochodu, domu oraz narzędzi pracy. Ważne jest, że majątek podlega zakatowi dopiero wówczas, gdy upłynie pełen rok księżycowy od dnia, w którym osiągnął on wartość nisab, stanowiącą równowartość 85 gram złota (Sadowa, 2015). Poprawne obliczenie zakatu jest tym bardziej istotne, iż jest on narzędziem realizacji przez państwo reguły sprawiedliwości społecznej, która jest jedną z naczelných zasad islamu (Sadr, 1994).

Ze względu na atrybuty społeczne rachunkowości islamskiej, na potrzeby pomiaru podatku zakat, za właściwą podstawę wyceny uznawana jest „cena wyjścia”, tj. cena rynkowa (Askray, 2006). Jednakże AAOIFI wskazuje, że z uwagi na liczne ograniczenia metod pomiaru aktualnej wartości, szerokie zastosowanie w sprawozdaniach finansowych znajduje idea kosztu historycznego (Adamek, 2012b). Ograniczenia, o których mowa, wynikają z zakazów riba i gharar.

Zakaz riba w znaczący sposób zmniejsza możliwość wyceny składników majątku w wartości godziwej. Zabrania on naliczania i pobierania odsetek, ponieważ są one traktowane jako dochód niemający związku z rezultatami osiągniętymi przez przedsiębiorstwo. Zamiast nich postuluje się udział w zyskach bądź ewentualnych stratach przedsiębiorstwa. Zakaz odsetek oznacza również sprzeczność opartych na nich produktów i transakcji z założeniami rachunkowości islamskiej. Zarówno działalność banków, jak i ludzi wyznawców islamu powinna być pozbawiona odsetek, gdyż taką praktykę nakazują zasady Koranu. (Janus, 2012). W związku z tym, można spotkać się ze stwierdzeniami, iż idea ta stoi w sprzeczności z istotą wyceny w wartości godziwej, ponieważ przy jej określaniu wykorzystuje się techniki oparte na dyskoncie (Aljedaibi, 2014).

Zakaz gharar (spekulacji), ujęty w prawie szariatu, stanowi, iż zakazane są jakiekolwiek działania wiążące się z ryzykiem spekulacyjnym. W transakcjach biznesowych gharar oznacza eliminowanie przedsięwzięć nadmiernie ryzykownych lub bez posiadania o nich wystarczającej wiedzy. W związku z tym warunki umów i transakcji muszą być szczegółowo określone, aby zredukować niepewność. W ślad za tym dla islamskich podmiotów gospodarczych zakazana jest większość transakcji giełdowych (Lewis, 2001, s. 119). Z uwagi na zakaz gharar uznać można, iż w przypadku, gdy wycena w wartości godziwej wiąże się z niepewnością, tj. wyczerpuje znamiona gharar, jest ona zakazana. Dlatego islamskie instytucje finansowe muszą ograniczyć zastosowanie analizowanego sposobu wyceny (Haliding, 2014).

Zastosowanie MSSF w pełnym zakresie w krajach islamskich w świetle zakazu riba i zakazu gharar stoi w sprzeczności z zasadami religii. Jak dotąd żadna organizacja nie wydała jednak wskazówek, opisujących kwestie niezgodności międzynarodowych standardów rachunkowości z prawem szariatu, co mogłoby rozwiązać wątpliwości i pomóc rozwiązać pojawiające się problemy. W zakresie wyceny w wartości godziwej część standardów daje wybór w kwestii jej zastosowania. Umożliwia również odstąpienie od tej koncepcji pomiaru ze względów praktycznych, co oznacza, że islamskie jednostki mogą uniknąć jej stosowania, nawet w okolicznościach, w których normalnie wymagana byłaby ta metoda pomiaru. Trudno jednak ocenić, czy przywilej elastyczności jest nadmiernie wykorzystywany. Stwierdzono, że we wszystkich przypadkach, kiedy zgodnie z MSSF dopuszczalny jest wybór między metodami wartości godziwej a innymi podstawami wyceny, lub istnieje możliwość uniknięcia zastosowania wartości godziwej, islamskie instytucje finansowe eliminują tę kategorię, w tym w zakresie aktywów i zobowiązań finansowych. Uwzględniają one klasyfikację instrumentów finansowych, determinującą metodę wyceny w wartości godziwej bądź koszcie historycznym, już na etapie projektowania swoich produktów i w przypadku wystąpienia ryzyka w zakresie pomiaru, produkt może być opracowany w taki sposób, aby uniknąć jego wyceny w wartości godziwej (Aljedaibi, 2014).

Czy wartość godziwa może być zatem stosowana w rachunkowości islamskiej? Zgodnie z zasadami wyceny według AAOIFI dobór metody wyceny ma zapewnić jak najbardziej wiarygodną wartość danego składnika (Conceptual Framework, 2010). Nie wyklucza to stosowania również wartości godziwej. W praktyce AAOIFI zaleca stosowanie tej metody w przypadku kontraktów mudarabah, musharakah i salam⁵, szczególnie jeśli kapitał jest wnoszony w formie aportu w ich ramach (Nadzri, 2009; Czerny, 2016). Rekomenduje również stosowanie wyceny w wartości godziwej dla transakcji dotyczących

⁵ Mudarabah – umowa polegająca na tym, że jedna strona kontraktu wnosi kapitał w formie rzeczowej lub finansowej, natomiast druga wnosi wiedzę, umiejętności oraz pracę, tworząc podmiot funkcjonujący na zasadach struktury komandytowej. Kontrakt ten opierający się na podziale zysków i strat umożliwia zatem efektywne wykorzystanie kapitału podmiotowi, który go posiada w połączeniu z użyciem pracy, umiejętności i wiedzy innego podmiotu dla zapewnienia zysku. Podział zysku odbywa się na podstawie wcześniej określonego w umowie procentowego udziału każdej ze stron, natomiast ewentualne straty obniżają kapitał finansującego, podczas gdy w przypadku drugiego podmiotu odzwierciedlają utracony czas i pracę. Musarakah – kontrakt wykorzystywany do głównie długoterminowego finansowania projektów inwestycyjnych (w praktyce stosowany również w transakcjach krótkookresowych). Finansowane przedsięwzięcie staje się samodzielnym bytem prawnym, a jednostka finansująca ma prawo pozbywania się udziałów, ogłoszenia upadłości, czy głosu proporcjonalnie do wniesionego udziału. Kontrakt ten zakłada współfinansowanie działalności na zasadzie spółki, w skład której może wchodzić wielu partnerów, którzy wnoszą kapitał finansowy, rzeczowy oraz pracę. Opiera się on na podziale zysków i strat – wszyscy partnerzy biorą udział w zyskach, natomiast podział strat następuje proporcjonalnie do liczby udziałów pomiędzy partnerów, którzy wnieśli kapitał rzeczowy lub finansowy. (Adamek, 2016). Salam – kontrakt sprzedaży, w którym kupujący płaci całość należności z góry, a dostawa towarów następuje w terminie późniejszym. Dla zapewnienia zgodności z prawem szariatu przedmiotem kontraktu mogą być jedynie towary, których ilość i jakość musi zostać precyzyjnie określona już w momencie sprzedaży. Nie mogą to być złoto, srebro, waluty i metal. Ważne jest także dokładne określenie w umowie daty i miejsca dostawy (Al.-Kabar, 2013).

inwestycji, w tym inwestycji w nieruchomości oraz w instrumenty kapitałowe (FAS 25, 2018). Być może wynika to z faktu, iż globalizm procesu inwestowania wymusza w pewien sposób wycenę w wartości godziwej, na którą z kolei mają wpływ międzynarodowe standardy rachunkowości. Trwają także prace nad nowymi standardami, w tym nad FAS 34, który zaleca stosowanie metody wartości godziwej do pomiaru wartości instrumentów sukkuk – papierów wartościowych, pełniących funkcję obligacji zgodnych z prawem szariat. Uwidacznia to, iż nawet bardzo restrykcyjne zasady, mające religijne podłoże, w pewnym stopniu dopasowują się do międzynarodowych standardów. Jeden z najnowszych standardów – FAS 28 (2017) wyklucza stosowanie wartości godziwej w przypadku pomiaru kontraktów murabaha⁶, sugerując ich wycenę w kwocie wymagającej zapłaty. Dla porównania, wśród obszarów, w których MSSF umożliwiają wycenę w wartości godziwej (jako dopuszczalną opcję lub jedyną możliwość) wymienić można (Gierusz, 2012 – po aktualizacji):

- wartości niematerialnych i prawnych (MSR 38);
- nieruchomości inwestycyjnych (MSR 40);
- pomiaru utraty wartości aktywów (MSR 36);
- aktywów i zobowiązań finansowych (MSSF 9);
- połączeń jednostek gospodarczych (MSSF 3);
- konsolidacji sprawozdań finansowych (MSSF 10);
- płatności w formie akcji (MSSF 2);
- środków trwałych (MSR 16);
- zastosowania MSSF po raz pierwszy (MSSF 1);
- aktywów biologicznych (MSR 41);
- aktywów trwałych przeznaczonych do sprzedaży (MSSF 5);
- świadczeń pracowniczych (MSR 19).

Warto również zauważyć, że granice zastosowań omawianej metody pomiaru w regulacjach międzynarodowych stale się poszerzają. Praktycznie nie istnieją również kategorie aktywów/zobowiązań, w których zastosowanie wartości godziwej jako metody wyceny byłoby zabronione (Gierusz, 2012).

Jak widać, niewiele składników sprawozdania finansowego może być wyceniane w wartości godziwej zgodnie z wytycznymi AAOIFI, w porównaniu do MSSF. Pewny wydaje się być zatem fakt, iż pełna unifikacja obu analizowanych grup standardów – przygotowanych przez IASB i AAOIFI, ze względu na specyfikę rachunkowości islamskiej oraz jej silne uzależnienie od Koranu, będzie w najbliższych latach niemożliwa. Oznacza to również, że nie wszystkie składniki sprawozdań wyceniane w wartości godziwej na podstawie MSSF, będą traktowane w ten sam sposób w standardach AAOIFI.

Różnice w stosowanych zasadach rachunkowości pojawiają się również między poszczególnymi krajami z kręgu rachunkowości islamskiej. Istnieją bowiem państwa,

⁶ Murabaha – produkt marżowy opierający się na formule, w której instytucja finansowa kupuje na wniosek kredytobiorcy określone dobro, a następnie odsprzedaje je po cenie, która uwzględnia marżę, dzieląc równocześnie kwotę długu na raty (Adamek, 2016).

które wymagają stosowania MSSF w przypadku krajowych spółek publicznych (Iran), takie, które umożliwiają ich stosowanie jedynie zagranicznym spółkom (Egipt) oraz te, w których istnieje zakaz ich stosowania (Indonezja). Wskazuje to na fakt, iż nawet pomiędzy krajami islamu nie ma pełnej harmonizacji w zakresie stosowanych standardów⁷.

3. Badanie zastosowania wyceny w wartości godziwej w sprawozdaniach finansowych sporządzonych zgodnie z rachunkowością islamską

Do analizy zastosowania wyceny w wartości godziwej w rachunkowości islamskiej wybrano raporty roczne banków działających zgodnie z prawem szariatu, mających swoje siedziby w Wielkiej Brytanii oraz w Arabii Saudyjskiej. Wśród brytyjskich banków wybrano:

- Al Rayan Bank – najstarszy i największy bank detaliczny w Wielkiej Brytanii, działający w zgodzie z prawem szariatu, a jednocześnie będący pionierem bankowości islamskiej w tym kraju. Został założony w 2004 roku i ma swoją siedzibę w Birmingham.
- Bank of London and the Middle East (BLME) – największy islamski bank w Europie z siedzibą w Londynie. Został założony w 2006 roku. Świadczy usługi finansowe w Europie, Stanach Zjednoczonych oraz Azji, głównie w obszarach zarządzania majątkiem oraz bankowości korporacyjnej.

Spośród banków z siedzibą w Arabii Saudyjskiej do badania sprawozdań finansowych w niniejszym artykule przyjęto:

- Riyadh Bank – jedną z największych instytucji finansowych w Arabii Saudyjskiej i na Bliskim Wschodzie. Założony w 1957 roku i zatrudniający ponad 5600 pracowników zapewnia duży wybór produktów i usług w pełni zgodnych z prawem szariatu, zarówno dla klientów detalicznych, jak i korporacyjnych.
- The Arab National Bank (ANB) – bank z siedzibą w Arabii Saudyjskiej, będący jednym z dziesięciu największych banków na Bliskim Wschodzie. Założony w 1979 roku, oferuje kompleksowe usługi bankowości komercyjnej i inwestycyjnej dla klientów detalicznych i korporacyjnych.

Dla uzyskania szerszego obrazu oraz zbadania różnic w zakresie zastosowania wyceny w wartości godziwej, dobrano spółki działające w Europie oraz na Bliskim Wschodzie, będące jednocześnie bardzo istotnymi podmiotami dla gospodarek swoich krajów. Wszystkie badane banki działają na rynku od wielu lat oraz świadczą usługi dla bardzo szerokiego grona klientów, stąd publikowane przez nie sprawozdania finansowe stanowią przedmiot zainteresowania wielu odbiorców. Podstawowe informacje o badanych przedsiębiorstwach oraz ich sprawozdaniach finansowych przedstawiono w tabeli 1.

⁷ <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/> (dostęp 02.01.2019).

Tabela 1. Podstawowe informacje o badanych spółkach

Spółka	Siedziba	Rok założenia	Suma bilansowa 2017 (w mln GBP)	Wynik finansowy 2017 (w mln GBP)
Al Rayan Bank	Wielka Brytania	2004	1 806	8,62
BLME	Wielka Brytania	2006	1 026	3,47
Riyad Bank	Arabia Saudyjska	1957	42 828	781,39
ANB	Arabia Saudyjska	1979	34 000	600,79

Źródło: opracowanie własne na podstawie rocznych sprawozdań finansowych badanych spółek (dotyczy wszystkich tabel).

Kurs riała saudyjskiego (SAR) do funta szterlinga GBP na dzień 31.12.2017 roku wynosił: 1 funt szterling = 5,05 riała saudyjskiego. Na potrzeby niniejszego artykułu przeprowadzono badanie zastosowania wyceny w wartości godziwej w rocznych sprawozdaniach finansowych wybranych spółek, opublikowanych za lata 2015–2017. Zbadano poszczególne pozycje sprawozdań z sytuacji finansowej w zakresie metody ich wyceny. Wśród pozycji wycenianych w wartości godziwej przez wskazane przedsiębiorstwa znalazły się aktywa finansowe, a zwłaszcza:

- inwestycyjne papiery wartościowe;
- instrumenty pochodne;
- instrumenty finansowe dostępne do sprzedaży;
- nieruchomości inwestycyjne.

Bank Al Rayan w opisowej części sprawozdania finansowego zaznacza, iż jedynymi składnikami wycenianymi w wartości godziwej są inwestycyjne papiery wartościowe. Ich wartość w latach 2015–2017 oscylowała wokół 160 mln funtów szterlingów, zatem w odniesieniu do poszczególnych sum bilansowych była niewielka. Aktywa te, niebędące instrumentami pochodnymi, są ujmowane jako dostępne do sprzedaży, a ich wartości godziwe oparte są na cenach rynkowych. Jeśli rynek nie jest aktywny, bank ustala wartość godziwą stosując odpowiednie techniki wyceny, które obejmują odniesienie do innych zasadniczo identycznych instrumentów, dla których istnieją ceny rynkowe, wykorzystanie poprzednich transakcji na warunkach rynkowych, wartość bieżącą netto i analizę zdyskontowanych przepływów pieniężnych. Celem stosowania tych technik wyceny jest ustalenie na dzień sprawozdawczy wartości godziwej instrumentu finansowego jako ceny, która byłaby uzgodniona pomiędzy aktywnymi uczestnikami rynku na warunkach rynkowych.

W sprawozdaniu finansowym bank podkreśla, iż wycenia wartość godziwą przy użyciu hierarchii odzwierciedlającej istotność danych wejściowych wykorzystywanych do dokonywania pomiarów. Wyróżnia trzy poziomy: poziom pierwszy, gdzie ceny notowane pochodzą z aktywnych rynków dla identycznych aktywów, poziom drugi, na którym

wykorzystuje dla składnika aktywów obserwowalne dane wejściowe oraz poziom trzeci, w którym dane wejściowe są nieobserwowalne. W przypadku aktywów z poziomu trzeciego, technika ustalania wartości godziwej polega na oszacowaniu wartości bieżącej netto (NPV) przyszłych przepływów pieniężnych zdyskontowanych według stopy rynkowej. Są one określane w odniesieniu do obserwowalnych danych wejściowych, obserwacji historycznych i technik analitycznych. W analizowanych trzech latach wartość godziwa inwestycyjnych papierów wartościowych opierała się na cenach rynkowych, czyli była wyceniona na pierwszym poziomie hierarchii.

Sprawozdania finansowe Bank of London and the Middle East (BLME) sporządzone zostały zgodnie z zasadą kosztu historycznego, z wyjątkiem nieruchomości inwestycyjnych i instrumentów finansowych, w szczególności inwestycyjnych papierów wartościowych i swapów, które są wykazywane według ich wartości godziwej. Podobnie jak Al Rayan, BLME stosuje trzystopniową hierarchię ustalania wartości godziwej. Wartości godziwe aktywów finansowych i zobowiązań finansowych będących przedmiotem obrotu na aktywnych rynkach oparte są na cenach rynkowych. Dla pozostałych instrumentów finansowych wartości godziwe ustalone są za pomocą technik wyceny obejmujących modele wartości bieżącej netto i zdyskontowanych przepływów pieniężnych. Bank stosuje powszechnie uznane modele wyceny przy ustalaniu wartości godziwej instrumentów finansowych, które wykorzystują jedynie obserwowalne dane rynkowe i wymagają niewielkiej oceny zarządu i szacunków. Jak podkreśla bank, dostępność obserwowalnych cen rynkowych i danych wejściowych do modelu zmniejsza potrzebę oceny i szacowania przez kierownictwo, a także zmniejsza niepewność związaną z ustalaniem wartości godziwej. W latach 2015–2017 wycena wartości godziwej w sprawozdaniach finansowych BLME w większości opierała się na cenach rynkowych – w 2015 roku ponad 60%, a w latach 2016 i 2017 około 90% aktywów wycenionych w wartości godziwej należała do pierwszego poziomu hierarchii. Występowały jednak również składniki sprawozdania finansowego wyceniane na drugim oraz trzecim poziomie hierarchii, w tym część inwestycyjnych papierów wartościowych.

Riyad Bank wskazuje, że całe skonsolidowane sprawozdanie finansowe sporządzone jest zgodnie z zasadą kosztu historycznego, z wyjątkiem wyceny instrumentów pochodnych oraz instrumentów finansowych dostępnych do sprzedaży. Pochodne instrumenty finansowe, w tym kontrakty i opcje walutowe są ujmowane według wartości godziwej w dniu zawarcia kontraktu. Zależnie od przypadku, wartość godziwą uzyskuje się poprzez odniesienie do cen notowanych instrumentów rynkowych bądź za pomocą modeli zdyskontowanych przepływów pieniężnych. Co ważne, łączna suma aktywów wycenianych w wartości godziwej w latach 2015–2016 wynosiła około 16 mln SAR (3,15 mln £) oraz 15 mln SAR (2,96 mln £) w roku 2017, co stanowiło jedynie niewielką część sumy bilansowej. Zdecydowaną większość z nich (98%) stanowiły instrumenty finansowe dostępne do sprzedaży.

Podobnie jak w przypadku poprzednich podmiotów, w Riyad Bank istnieje trzystopniowa hierarchia ustalania wartości godziwej: poziom pierwszy to notowane (nieskorygowane) ceny rynkowe na aktywnych rynkach dla identycznych aktywów lub zobowiązań, poziom drugi, w którym dane wejściowe są obserwowalne oraz poziom trzeci,

w którym dane wejściowe są nieobserwowalne, a do pomiaru wykorzystywane są metody oparte na modelach matematycznych. Warto podkreślić, że w latach 2015–2017 wartość godziwa składników aktywów banku Riyad w znaczącej przewadze (ponad 90%) opierała się na cenach rynkowych, jednak znalazły się również składniki aktywów wyceniane według drugiego (wszystkie instrumenty pochodne) oraz trzeciego stopnia hierarchii.

Arab National Bank (ANB) w części opisowej sprawozdań finansowych wskazuje, iż zostały one sporządzane zgodnie z zasadą kosztu historycznego, z wyjątkiem wyceny w wartości godziwej papierów wartościowych, instrumentów finansowych wycenianych w wartości godziwej przez rachunek zysków i strat (w tym instrumentów pochodnych) i inwestycji dostępnych do sprzedaży. Tak jak poprzednie banki, ANB stosuje trzystopniową hierarchię ustalania wartości godziwej. Wartości godziwe aktywów finansowych i zobowiązań finansowych będących przedmiotem obrotu na aktywnych rynkach oparte są na cenach rynkowych. Pozostałe instrumenty finansowe, wyceniane są przy użyciu technik wyceny (modeli), które są okresowo weryfikowane i zatwierdzane przez niezależnych specjalistów, którzy je utworzyli. W latach 2015–2017 ponad 80% aktywów wycenionych w wartości godziwej należało do pierwszego poziomu hierarchii, tj. ich wycena opierała się na cenach rynkowych.

W tabeli 2 zaprezentowano wyniki badania udziału aktywów wycenianych w wartości godziwej w ogólnej sumie bilansowej, a co za tym idzie podsumowanie charakterystyk analizowanych banków. W zakresie wyceny aktywów, największy udział pozycji wycenionych w wartości godziwej w aktywach ogółem wystąpił w 2015 roku w raporcie Bank of London and the Middle East (BLME) – 15,14%, natomiast najniższą wartość procentową na poziomie 5,83% odnotowano w 2016 roku przypadku Arab National Bank (ANB). Można zatem stwierdzić, iż pomiar w wartości godziwej został zastosowany jedynie do wyceny niewielkiej części aktywów finansowych.

Tabela 2. Procentowy udział pozycji wycenianych w wartości godziwej w sprawozdaniach finansowych badanych spółek

Wskaźnik	Al Rayan Bank			BLME		
	2017	2016	2015	2017	2016	2015
Aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej	8,61	11,84	12,11	11,88	9,84	16,35
Aktywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	8,54	11,72	12,04	11,42	9,55	15,14
Zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej	0,00	0,00	0,00	0,16	0,16	0,14
Pasywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	0,00	0,00	0,00	0,12	0,13	0,11

Wskaźnik	Riyad Bank			ANB		
	2017	2016	2015	2017	2016	2015
Aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej	7,56	8,24	7,82	6,81	5,99	7,73
Aktywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	6,96	7,45	7,13	6,64	5,83	7,53
Zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej	0,05	0,08	0,10	0,59	0,30	0,23
Pasywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	0,04	0,06	0,08	0,50	0,26	0,20

W zakresie pasywów, wycena w wartości godziwej znajduje zastosowanie w minimalnym stopniu. Najwyższa wartość procentowa wystąpiła w przypadku ANB, na poziomie 0,50% pasywów ogółem, natomiast najniższa dla Al Rayan Bank – 0%. Wśród pozycji pasywów wycenianych w wartości godziwej znalazły się instrumenty pochodne.

W tabeli 3 ujęto podsumowanie zastosowania metody wyceny w wartości godziwej w aktywach i pasywach dla wszystkich banków ogółem. Aktywa wyceniane według wartości godziwej w latach 2015–2017 stanowią jedynie niewielką część aktywów finansowych (blisko 8%) oraz aktywów ogółem (od 6,76% do 7,34%). W przypadku pasywów, pozycje wyceniane w wartości godziwej stanowią średnio jedynie 0,21% zobowiązań finansowych i 0,17% ogólnej sumy pasywów.

Tabela 3. Procentowy udział pozycji wycenianych w wartości godziwej dla wszystkich spółek ogółem

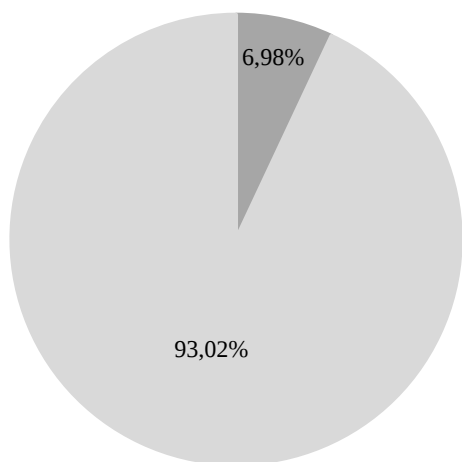
Wskaźnik	2017	2016	2015
Aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej	7,24	7,24	7,82
Aktywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	6,84	6,76	7,34
Zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej	0,29	0,18	0,16
Pasywa ogółem wyceniane w wartości godziwej	0,24	0,15	0,13

Podsumowując przeprowadzane badania można stwierdzić, iż wybrane banki deklarujące zgodność funkcjonowania z prawem szariatu w niewielkim stopniu stosują metodę wyceny w wartości godziwej i ma to miejsce zarówno w przypadku spółek mających swoją siedzibę w Wielkiej Brytanii, jak i w Arabii Saudyjskiej. Wszystkie banki stosują trzystopniową hierarchię ustalania wartości godziwej, przy czym zdecydowana większość pozycji wycenionych w wartości godziwej należy do pierwszego poziomu hierarchii, tj. ich wycena opiera się na cenach rynkowych, dzięki czemu ograniczona

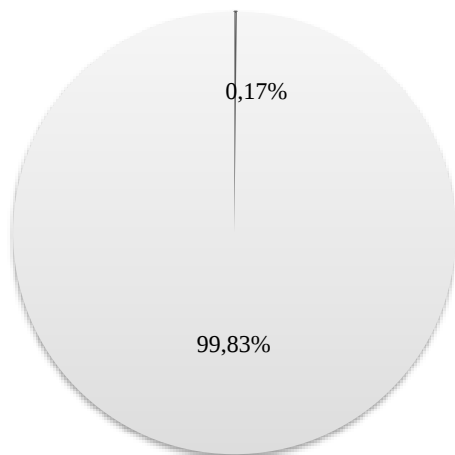
zostaje potrzeba szacowania, a co za tym idzie – niepewność związana z ustalaniem wartości godziwej.

Na wykresie 1 zaprezentowano graficznie udział aktywów i pasywów wycenionych w wartości godziwej w aktywach i pasywach badanych banków ogółem. Aktywa wyceniane w wartości godziwej stanowią 6,98% aktywów ogółem, natomiast pasywa wyceniane w wartości godziwej jedynie 0,17% pasywów ogółem.

Wykres 1. Poziom zastosowania wyceny w wartości godziwej w aktywach i pasywach wybranych spółek ogółem



■ Aktywa wyceniane w wartości godziwej
■ Aktywa nie wyceniane w wartości godziwej



□ Pasywa wyceniane w wartości godziwej
□ Pasywa nie wyceniane w wartości godziwej

Źródło: opracowanie własne na podstawie rocznych sprawozdań finansowych badanych spółek.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych studiów literatury można stwierdzić, iż uwarunkowania kulturowe krajów islamu wywierają istotny wpływ na sferę rachunkowości, w tym na wykorzystywanie wartości godziwej jako metody wyceny składników majątku. Specyfika krajów muzułmańskich, nierozzerwalnie związana z religią, stawia za cel rachunkowości islamskiej zgodność z prawem szariatu. Nakreśla również sposoby realizacji tego celu, między innymi poprzez sugerowane metody wyceny, w tym ograniczenie stopnia wykorzystywania wartości godziwej.

Podobnie jak w instytucjach działających na rynku zachodnim, koncepcja wyceny w wartości godziwej stanowi przedmiot dyskusji również w podmiotach funkcjonujących zgodnie z prawem szariatu. Zalety i wady tego sposobu wyceny są podobnie postrzegane i zauważa się potrzebę odzwierciedlenia rzeczywistości oraz obecnej sytuacji rynkowej przedsiębiorstwa. W rachunkowości islamskiej fakt zdeterminowania jej zasad przez religię islamu wpływa na jeszcze większą złożoność problemu. Za zastosowaniem wartości godziwej przemawia właściwe naliczenie podatku zakat, stanowiącego narzędzie realizacji przez państwo reguły sprawiedliwości społecznej. Jednakże subiektywizm pojawiający się przy wycenie w wartości godziwej, jej wpływ na sprawozdawczość finansową oraz brak pewności, co do wiarygodności informacji ustalonych poprzez szacowanie wartości godziwych sprawia, iż AAOIFI dopuszcza zastosowanie tej metody wyceny w bardzo ograniczonym stopniu, głównie w przypadku kontraktów *mudarabah*, *musharakah* i *salam* oraz w transakcjach dotyczących inwestycji.

Stwierdzić można, iż pomiar w rachunkowości islamskiej istotnie różni się od pomiaru zgodnego z MSSF. Różnice te wynikają ze ścisłej zależności finansów muzułmańskich od religii, czego nie spotkamy w rachunkowości rozumianej jako tradycyjna. Ograniczenia dla metod pomiaru aktualnej wartości stanowi zakaz *riba*, zabraniający stosowania odsetek, a tym samym wyliczeń opartych na dyskoncie oraz zakaz *gharar* wykluczający wszelkie działania wiążące się z ryzykiem spekulacyjnym. Te ograniczenia nie wykluczają jednak całkowicie możliwości stosowania wartości godziwej. Istnieją przypadki, w których zastosowanie pomiaru w wartości godziwej jest odpowiednie, jednakże istnieją także sytuacje, kiedy wartość godziwa nie jest uważana za właściwą podstawę wyceny. Zgodnie z prawem szariatu, wycena w wartości godziwej jest zakazana w przypadku, gdy wiąże się z nadmierną niepewnością, tj. wyczerpuje znamiona *gharar*.

Na podstawie przeprowadzonego badania sprawozdań finansowych wybranych banków mających swoje siedziby w Wielkiej Brytanii oraz w Arabii Saudyjskiej za lata 2015–2017 stwierdzić można, iż stosują one wycenę w wartości godziwej w niewielkim stopniu. W raportach badanych spółek aktywa wyceniane w wartości godziwej stanowią 6,98% aktywów ogółem, natomiast pasywa wyceniane w wartości godziwej jedynie 0,17% pasywów ogółem. Wszystkie podmioty stosują trzystopniową hierarchię ustalania wartości godziwej, przy czym zdecydowaną większość wycen klasyfikują do pierwszego poziomu hierarchii. Wycena ta opiera się na cenach rynkowych, dzięki czemu ograniczona zostaje potrzeba szacowania, a co za tym idzie – niepewność związana z ustalaniem wartości godziwej.

Literatura

- Adamek J. (2016), *Finanse muzułmańskie. Zagadnienia wybrane*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Adamek J. (2012a), *Kulturowe uwarunkowania rachunkowości chińskiej w świetle idei konfucjanizmu*, „Nauki o Finansach”, 3 (12), s. 43.
- Adamek J. (2012b), *Kulturowe uwarunkowania rachunkowości w świetle założeń i praktyki rachunkowości islamskiej i chińskiej*, CeDeWu, Warszawa.
- Adamek J. (2010c), *Mikrofinanse islamskie – założenia, produkty, praktyka*, CeDeWu, Warszawa.
- Al-Kaber M. (2013) *Techniki finansowe banków islamskich*, „Optimum. Nauki Ekonomiczne”, 3 (63), s. 175–194.
- Aljedaibi T. (2014), *Fair Value Measurement and Islamic Financial Institutions: The Shariah Perspective and The Case of Saudi Banks*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Faculty of Economics and Management, Royal Holloway University of London.
- Askary S. (2006), *Accounting measurement in the religious perspective: Conservatism or optimism*, IPA 2006, 8th Conference, Cardiff.
- As-Sadr M.B. (1994), *Iqtisaduna (our economic)*, World Organization for Islamic Services Teheran.
- Baydoun N., Willett R. (2000), *Islamic corporate reports*, „Abacus”, 36 (1), s. 71–90.
- Czerny M. (2016), *Wartość godziwa w rachunkowości islamu*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, 147, s. 109–124.
- Gierusz J. (2012), *Pomiar wartości aktywów i zobowiązań w świetle MSSF 13 „Wycena w wartości godziwej*, „Zarządzanie i Finanse”, 10 (4/3), s. 208.
- Hadis Sahih Al-Bukhari. *Księga o spółkach*, rozdział 2, werset 2355, <https://sites.google.com/site/oislamie/hadisy/sahih-bukhari/47-ksiega-o-spolkach>.
- Hadis Sahih Al-Bukhari. *Księga o pożyczkach, ich spłacie, zamrożeniu mienia i jego utracie*, rozdział 5, werset 2261, rozdział 12, werset 2270, <https://sites.google.com/site/oislamie/hadisy/sahih-bukhari/43-ksiega-o-pożyczkach-ich-splacie-zamrozeniu-mienia-i-jego-utracie>.
- Hameed S. (2000), *The need of Islamic accounting: Perception of Its Objectives and Characteristics by Malaysia Accountants and Academics*. Ph.D. Thesis, Univeristy of Dundee.
- Haliding S. (2014), *The Critical Aspect on Fair Value Accounting and Its Implication to Islamic Financial Institutions*, „Global Review of Islamic Economics and Business”, 1 (3), s. 210–228.
- Jajjairam P. (2013), *Fair Value Accounting vs. Historical Cost Accounting*, „Review of Business Information Systems”, 17 (1), s. 1–6.
- Janus A. (2012), *Bankowość islamska – panaceum na kryzys czy moralna fatamorgana*, „Prawo Europejskie w Praktyce”, 4.
- Jaworska E. (2011), *Specyfika rachunkowości islamskiej. Wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia”, 32, s. 76–77.
- Lewis M.K. (2001), *Islamic and Accounting*, „Accounting Forum”, 25 (2), s. 103–127.
- Majid J., Haliding S. (2014), *The Critical Aspect on Fair Value Accounting and Its Implication to Islamic Financial Institutions*, „Al-Iqtishad”, VI (2), s. 299–300.
- Mazur A. (2011), *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa.
- Nadzri F. (2009), *Roles and Impacts of Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) in Dealing with the Accounting and Disclosure of Zakah and Interest (Riba)*. A thesis submitted to Auckland University of Technology in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Business.
- Nissim D., Penman S.H. (2008), *Principles for the Application of Fair Value Accounting*, Center for Excellence in Accounting & Security Analysis–Columbia Business School, New York.
- Poniatowska L. (2012), *Wartość godziwa i jej zastosowanie w wycenie bilansowej aktywów i zobowiązań według regulacji krajowego prawa rachunkowości*, [w:] H. Buk, A. Kostur (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Problemy stosowania i wykorzystania wartości godziwej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, s. 235–245.
- Rahman A.R.A. (2007) *Pre-Requisites for Effective Integration of Zakat into Mainstream Islamic Financial System in Malaysia*, „Islamic Economic Studies”, 14 (1–2), s. 91–107.

- Sadowa K. (2015), *Przedmioty objęte obowiązkiem zakaat i dostosowanie obowiązku do warunków współczesnych –wybrane przykłady*, „Acta Erasmiana”, 10, s. 91–97.
- Słownik wyrazów obcych (2004), Wyd. Europa, Wrocław.
- The Fair Value Option for Financial Assets and Financial Liabilities—Including an Amendment of FASB Statement 115 (2006), FASB, Appendix A, section A3.
- Wielka encyklopedia PWN (2005), Wyd. Nauk. PWN, t. 26, t. 30, Warszawa.

Źródła internetowe

- AAOIFI, Objectives of AAOIFI, <http://aaofi.com/objectives/?lang=en> (dostęp 31.10.2018).
- Exposure Draft (ver. 6.0) of Financial Accounting Standard 34 Financial Reporting for Sukuk-holders, <http://aaofi.com/wp-content/uploads/2017/10/FAS-34-Financial-Reporting-for-Sukuk-holders-Exposure-Draft-v6.0-After-AAB-with-BOC-ZAS.-FC.pdf> (dostęp 27.11.2018).
- FAS 25 Investments in Sukuk, shares and similar instruments (2018), <http://aaofi.com/fas-25-investments-in-sukuk-shares-and-similar-instruments/?lang=en> (dostęp 27.11.2018).
- FAS 28 Murabaha and Other Deferred Payment Sales (2017) <http://aaofi.com/wp-content/uploads/2018/01/FAS-28-Murabaha-and-Other-Deferred-Payment-Sales-Final-14-Jan-2018.pdf> (dostęp 08.01.2019).
- Who uses IFRS Standards?, <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction> (dostęp 02.01.2019).

Inne źródła

- Casualty Actuarial Society Task Force on Fair Value Liabilities, White Paper on Fair Valuing Property/Casualty Insurance Liabilities (2002), Casualty Actuarial Society.
- Conceptual Framework for Financial Reporting by Islamic Financial Institutions (2010), Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions Bahrain.
- Explanation and Benefits of Fair Value Accounting (2002), The Bond Market Association, International Swaps & Derivatives Association, Securities Industry Association.

